

ZOFIA NOWAK

SUPEREKSLIBRIS DANTYSZKA W ZBIORACH BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ

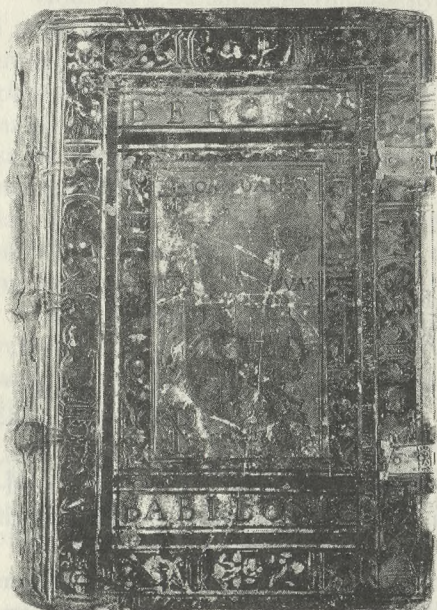
W zbiorach Biblioteki Kórnickiej znajduje się klocek starodruwny formatu 4°, o sygnaturze 2708-2714, zawierający siedem XVI-wiecznych druków o treści historycznej¹, ozdobiony superekslibrisem z 1539 r. znanego humanisty, poety i dyplomaty, wówczas już biskupa warmińskiego, Jana Dantyszka. Superekslibris ten stanowi rzadkość² i jest zarazem jednym z wczesnych okazów tego typu znaków własnościowych powstałych na terenie Polski, toteż warto zwrócić na niego uwagę znawców.

Oprawa klocka to deska obciągnięta brązową ciętą skórą, ozdobioną wyciskiem ślepymi radełkami o motywach figuralnych (Prudentia, Lucretia, Venus; Peccatum, Iustificatio i Satisfactio oraz jedna postać nieoznaczona, pod nią data: 1532) i roślinnych. Miejsce centralne górnej okładziny zajmuje plakieta, niegdyś złocena, obecnie złocenia są zupełnie starte. Nad i pod plakieta wytłoczono łacińską majuskulą nazwisko autora pierwszego z współoprawionych druków: B E R O S U S B A B I L O N I C. Oprawa zamykana była na dwie klamry; z jednej pozostały tylko resztki, drugą niedawno uzupełniono i naprawiono. Ogólny stan oprawy, poza tłoczeniami, które są mocno starte, jest dość dobry.

Sam superekslibris stanowi plakieta rysunkowa, czyli negatywna, prostokątna, o wymiarach 10 x 6 cm. Przedstawia ona tarczę herbową Dantyszka, zwieńczoną insygniami biskupimi: infułą i pastorałem, nad nimi napis własnościowy: IO[annes] DAN[tiscus]; w środku plakiety po obu jej bokach: EP[iskopu]S VAR[miensis]; pod tarczą, przedzielona ostrym jej zakończeniem, data: 1539. Z boków tarczy zwisają zakończenia wstęgi z frędzlami. W czterech narożnikach plakiety umieszczone są symbole odbytych przez Dantyszka pielgrzymek. Zarówno tarcza herbowa, jak i sym-

¹ Są to: Berossus *Babylonicus: De his quae praecesserunt inundationem terrarum...* Paris 1510; Lionardo Bruni: *De bello Punico libri duo...* Augustae Vind. 1537; Tenże: *De bello Gothorum seu de bello Italico adversus Gothos libri quattuor.* Paris 1507; Galeazzo Flavio Capella: *De rebus nuper in Italia gestis libri octo.* Norimbergae 1532; Jacopo Bracelli: *(De bello Hispaniensi) libri quinque. Item Iohannis Ioviani Pontani: De bello Neapolitano libri sex...* Haganae 1530; Geoffrey of Monmouth: *Britanniae utriusque regum et principum origo et gesta insignia...* Paris 1517; Angelus Andreas Resendius: *Epitome rerum gestarum in India a Lusitanis anno superiorum...* Lovanii 1531.

² E. Chwałewik: *Ekslibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku.* Wrocław 1955, s. 24 podaje, że zna trzy egzemplarze superekslibrisu Dantyszka: 1) na klocku stanowiącym własność Biblioteki Publicznej w Warszawie – datowany 1539, sygn. XVI.0.441-443, klocek zawiera 3 druki obce treści prawniczej; 2) na oprawie wydanego w r. 1927 w Bazylei Nowego Testamentu znajdującego się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie, opatrzony datą 1539 – sygn. XVI.F.2314; 3) na książce znajdującej się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali, datowany 1541.

Il. 1. Górna okładzina starodruku Biblioteki Kórnickiej, sygn. 2708-27. Fot. G. Osztynowicz.

kę Dantyszka do Ziemi Świętej w roku 1506; w prawym górnym rogu atrybuty św. Katarzyny Aleksandryjskiej – połowa koła najeżonego zębami z przetkniętym przez nie mieczem⁷, prawdopodobnie świadczą o nawiedzeniu przez Dantyszka w tymże samym 1506 r. jej grobu na górze Synaj. W dolnym lewym rogu plakiety widzimy majuskułne łacińskie R z leżącym na nim ukośnie kluczem. Symbol ten przypomina zapewne pielgrzymkę Dantyszka do grobu św. Piotra Apostoła w Rzymie (R to Roma, a klucz lub dwa klucze są stałym atrybutem św. Piotra), którą odbył prawdo-

bole pielgrzymek są niemal identyczne z ich przedstawieniem na rewersie wybitego przez cesarza Karola V ku czci Dantyszka w roku 1529 medalu, znanego z XVIII-wiecznych reprodukcji³. Jedyne rozmieszczenie symboli jest nieco inne.

Herb Dantyszka stanowi tarcza o czterech polach, z których górne lewe i prawe dolne są identyczne i przedstawiają dwa rozpostarte skrzydła orle. Lewe z nich – wychodząc z pozycji patrzącego – odbite jest pozytywnie, tak iż wycisk występuje na oprawie wypukło, prawe – negatywnie, tak że odcisk jest wklęsły. Skrzydła ozdobione są przepaską zakończoną z obu stron listkiem koniczyny⁴. Górne prawe i dolne lewe pole tarczy są również identyczne. Widzimy na nich: z lewej miecz z ostrzem skierowanym ku górze, z prawej pień względnie grubą gałąź o trzech sękach⁵.

W górnym lewym rogu plakiety znajduje się krzyż rycerzy świętego Grobu w Jerozolimie⁶, upamiętniający pielgrzym-

³ Zob. J. Köhler: *Historische Münz-Belustigung*. Teil XXII. Nürnberg 1750, s. 185; J. J. Salomon: *Münz-Geschichte der Stadt Danzig*. Erstes Stück. 1762, s. 1. – Reprodukcję samego herbu Dantyszka, jednak niezbyt dokładną, daje T. Treter [W:] *De episcopatu et episcopis Ecclesiae Varmiensis...* Cracoviae 1685, s. 108.

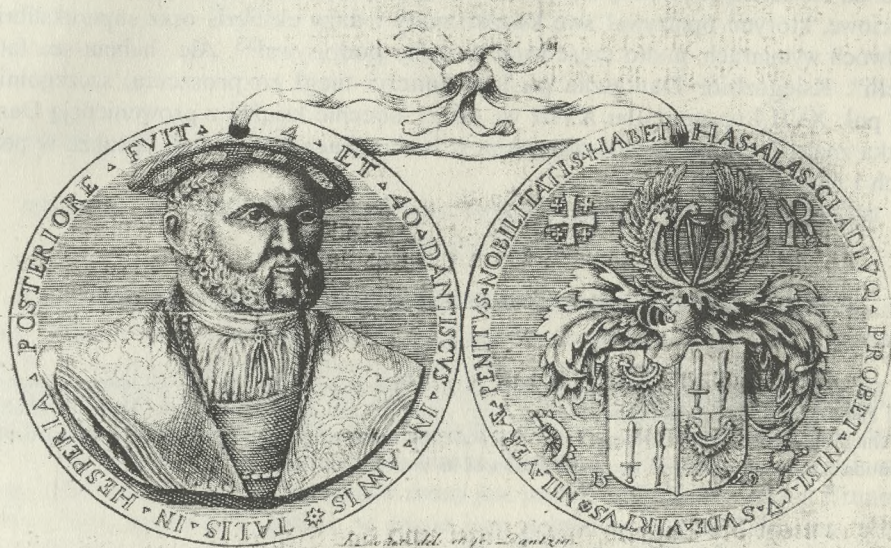
⁴ K. Niesiecki: *Herbarz polski*. T. 3. Lipsk 1839, s. 309 tak opisuje herb nadany Dantyszkowi w r. 1516 przez cesarza Maksymiliana I: „dwa skrzydła podle siebie, rozciągnięte, jedno z nich po lewej stronie tarczy (ale wychodząc z pozycji trzymającego tarczę – uwaga Z.N.), srebrne w czarnym polu, drugie po prawej stronie, czarne w białym polu” – ta różnobarwność skrzydeł zaznaczona jest na supereklibrisie właśnie odmienną techniką wykonania.

⁵ Pod koniec 1528 r. cesarz Karol V w uznaniu zasług Dantyszka, prawdopodobnie nadając mu równocześnie szlachectwo hiszpańskie, „udostojnił” jego herb, wzbogacając go o nowe elementy – miecz i sękaty pień, por. *Acta Tomiciana* X,453 i XI,16. Niesiecki, op. cit. tak o tym mówi: „atoli Treterus in Episcopis Varmiensibus tarczę herbu jego na cztery części podzielił, w pierwszej skrzydła już opisane położył, w drugiej miecz ostrzem prosto do góry po prawej stronie tarczy, po lewej o pięciu sękach dębczak; w trzeciej toż co w drugiej, w czwartej toż co w pierwszej”.

⁶ F. Mennenius: *Deliciae equestrium sive militarium ordinum...* Coloniae Agripp. 1613, s. 42 podaje, że jako godło mają: *quinque cruces rubeas in honorem quinque Plagarum Domini nostri Iesu Christi*.

⁷ F. Mennenius: op. cit., s. 49 pisze o rycerzach św. Katarzyny z góry Synaj, że zwykli *mediam rubei coloris rotam gladio transfixo pro insignibus praeferre*.

Ein seltenes Schau-Stück des Ermländischen Bischofs
Johann Dantiscus vom Jahr 1529.

Il. 2. Podobizna i herb Jana Dantyszka, miedzioryt. [W:] J. J. Salomon: *Münsgeschichte der Stadt Danzig*. [B.m.] 1762 St. 1, s. 1. Fot. G. Osztynowicz.

podobnie w roku 1524 lub 1525, przy okazji posłowania od króla Zygmunta I Starego do papieża Klemensa VII⁸. Wreszcie w dolnym prawym rogu plakiety mamy muszlę, atrybut św. Jakuba Większego Apostoła, a pod nią dwa krzyże w formie mieczy skrzyżowane ze sobą, godło Rycerskiego Zakonu św. Jakuba w Hiszpanii⁹. Wskazują one na pielgrzymkę Dantyszka do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostella w roku 1523¹⁰.

Dlaczego na superekslibrisie, którego najwcześniejsze znane egzemplarze pochodzą z roku 1539, umieścił Dantyszek symbole podkreślające właśnie te, a nie inne momenty ze swojego bardzo przecież urozmaiconego życia? Ekspozowanie symboli religijnych przez biskupa wydaje się rzeczą zupełnie naturalną. Ale symbole te spotykamy już także na medalu z roku 1529, gdy Dantyszek jeszcze biskupem nie był. Wiemy jednak, że już wtedy myślał o zakończeniu kariery dyplomatycznej i działał w tym kierunku¹¹, marzyły mu się natomiast godności kościelne¹². Znaki te miały zapewne unaocznic, jakie wartości Dantyszek ceni w swym życiu najbardziej. A od-

⁸ Por. L. Czapllicki: *De vita et carminibus Joannis de Curis Dantisci...* Vratislaviae 1855, s. 12-14.

⁹ F. Mennenius, op. cit., s. 97 tak pisze o Ordo Equitum D. Jacobi apud Hispanos: *Insigne hodieque militibus in veste superiori est crux rubra in gladij militaris modum conformata cui praeterea antiquitus Veneria (conchulae species est, quod Venus in bus vecta forte dicta) quae in Hispania pro tessera D. Jacobi semper est habita, apponeretur.*

¹⁰ Zob. Zb. Nowak: *Jan Dantyszek. portret renesansowego humanisty*. Wrocław [i in.] 1982, s. 122.

¹¹ Por. np. *Acta Tomiciana* X, 93; 94; 115-116; 281.

¹² Por. *ibid.* X, 19; 406.

bycie podróży do Ziemi Świętej wyróżniało go z rzeszy współczesnych mu wybitnych humanistów.

W ciągu swego długiego, ruchliwego życia zdołał Dantyszek zgromadzić dość zasobną bibliotekę prywatną, o czym świadczą przynajmniej cztery różne znaki własnościowe, którymi opatrywał swe książki: mały i duży ekslibris oraz superekslibris w dwóch wymiarach, nadto część książek tylko podpisywał¹³. Ale „habent sua fata libelli”. Księgozbiór Dantyszka po jego śmierci uległ rozproszeniu, szczególnie w I poł. XVII i na początku XVIII w., tak że obecnie książki z proveniencją Dantyszka znaleźć można przede wszystkim w bibliotekach szwedzkich, a także w polskich i niemieckich¹⁴.

SUPEREX-LIBRIS OF DANTYSZEK IN THE KÓRNIK LIBRARY COLLECTION

Summary

The paper concerns the superex-libris from 1539 of Bishop Jan Dantyszek, a well known humanist, poet and diplomat. It is held in the Kórnik Library collection and constitutes a curio. Both the binding on which the superex-libris is located and the possessional sign itself have been described; particular attention has been devoted to the presentation of its individual elements.

¹³ Zob. E. Chwałewik, op. cit., s. 24-25. Superekslibris Bibl. Narodowej ma wymiary 12,3 x 7,6 cm.

¹⁴ Por. C. Pilichowski: *Z dziejów szwedzkich zaborów bibliotek i archiwów polskich z XVII i XVIII w.* Gdańsk 1960, s. 7; 18 oraz Z. Nowak, op. cit., s. 206-207.